ZE ZAHRANIČNÍCH MISÍ

LIBÉRIE 2006–2007

Martina POKORNÁ
Ústřední vojenský zdravotní ústav, Praha

Souhrn

S tím, jak se po skončení studené války mění úkoly Severoatlantické aliance, mění se i charakter zahraničních misí, na které jsou vojáci Armády České republiky vysíláni, směrem k mírovým misím. Donedávna byly mírové mise spojovány zejména s Organizací spojených národů, kde je Česká republika (původně Československo) členem od roku 1945 jako jedna z 51 zakládajících zemí. Česká republika každoročně vysílá své důstojníky k plnění úkolů v pozorovatelských misích do různých koutů světa, s převahou působení na africkém kontinentě. V následujícím článku se autorka vrací k historickým kořenům občanské války v Libérii, kde působila v letech 2006–2007 jako vojenský pozorovatel a upřesňuje roli OSN v řešení konfliktu. Zároveň na tento článek naváže série praktických zdravotnických informací před cestou do tropického pásma západní Afriky.

Klíčová slova: Libérie; Občanská válka; Mírová mise; OSN.

Liberia 2006–2007

Summary

Since the end of the Cold War, the tasks of the United Nations have been changing together with the character of foreign missions, in which Army of the Czech Republic officers have been deployed, primarily into peacekeeping missions.Until recently,the peacekeeping missions were connected namely with the United Nations, where the Czech Republic (former Czechoslovakia) has been a member since 1945 as one of 51 foundation countries. Every year, the Czech Republic sends officers to fulfill tasks on observation missions deployed in different parts of the world especially in the Continent of Africa. In the following article, the author comes back to historical roots of the Civil War in Liberia, where she worked in the years 2006-2007 as a military observer and she clarifies the role of the UN in resolving the conflict. Herewith, this article will be accompanied with practical medical information needed before traveling to the tropical zone of western Africa.

Key words: Liberia; Civil War; Peacekeeping mission; UN.

Úvod

V minulých číslech Vojenských zdravotnických listů pravidelně vycházely *Postřehy z Afriky*, které byly obrazem mé postupné aklimatizace na africké prostředí a byly to spíše střípky, které postupně velmi zhruba dávaly obraz složitosti života v tropické buši. Byly psány za velmi ztížených podmínek, kdy jsem se potýkala s nedostatkem elektrické energie a velmi pomalou a často neúspěšnou snahou o přenesení dat pomocí internetu domů. Díky negativnímu vlivu malého přenosného generátoru na citlivé elektrospotřebiče jsem nakonec musela svůj laptop na poslední čtyři měsíce zavřít úplně a tím skončilo i pravidelné zasílání postřehů z Afriky.

Po návratu domů z každé mise probíhá určitý čas aklimatizace a v této věci plně souhlasím s doc. Vosečkovou z Fakulty vojenského zdravotnictví Univerzity obrany, která ve své habilitační přednášce zmínila složitost návratu z mise proti samotnému odjezdu a plnění úkolů na místě mise. Díky zájmu a podpoře kolegů jsem se rozhodla vrátit se k rozpracovanému tématu a se získaným nadhledem uvedenou problematiku podrobněji rozpracovat a zároveň zodpovědět nejčastěji kladené otázky.

Historie konfliktu v Libérii

Libérie vznikla jako druhé nejstarší státní uskupení po Etiopii na území Afriky. Od počátku Libérii spojovaly se Spojenými státy těsné kulturní a historické vazby. Samosprávný útvar založila Americká kolonizační společnost na pozemcích, které roku 1817 odkoupila od kmenových náčelníků v západní Africe. Jejím cílem bylo umožnit potomkům amerických otroků návrat na rodný kontinent. Bě-

hem následujících let zorganizovala společnost přepravu stovek Afroameričanů do nové kolonie, která dostala název podle slova „liberty“ (barevná příloha s. III, obr. 5).

Libérie nikdy nebyla kolonií USA v klasickém slova smyslu. Její spojení s mateřskou zemí bylo a je spíše symbolické. Sami obyvatelé Libérie považují svou vlast za „malou Ameriku“. V roce 1847 získala Libérie nezávislost a potomci amerických otroků zvolili vlajku nápadně podobnou americké a hlavní město bylo pojmenováno po prezidentu USA Jamesi Monroeovi. Příchozí Afroameričané spravovali zemi po většinu její historie a rozdělovali si také všechna místa ve státní správě. Většina původních prezidentů byla bílé rasy. Nadřazování nově příchozích v řízení země se stalo trnem v oku původním obyvatelům a častokrát byli obviňováni z jejich utlačování. Dnes již potomci propuštěných otroků tvoří pouze 5 procent obyvatel země, méně než nejpočetnější domorodé etnické menšiny, jako jsou příslušníci kmene Kpelle a Bassa.

Po dlouhou dobu byla Libérie důležitým obchodním spojencem Spojených států. Na začátku minulého století spoléhali Američané na tamní kaučukové plantáže při soupeření s Velkou Británií v oblasti automobilového průmyslu. Ke zdrojům kaučuku v zemi se s vděčností obraceli také Spojenci za 2. světové války. Doposud působí na území Libérie takové firmy, jako je např. Firestone, které vybudovaly „stát ve státě“ s vlastní infrastrukturou a soběstačností. V období studené války využily Spojené státy strategické pozice země a vybudovaly zde obří letecké základny, z nichž vedly boj proti šíření komunismu v okolních zemích.

Se zhroucením bipolárního systému však zájem Američanů o Libérii upadl a výsledkem byla čtrnáct let trvající občanská válka v zemi, která by se však vzhledem k dezorganizovanému přístupu jednotlivých bojujících stran dala nazvat spíše chaosem a anarchií (barevná příloha s. III, obr. 1).

Jedním z mála vládců, kteří se dokázali udržet v čele státu po delší čas, byl William V. S. Tubman, který ve svém šestém volebním období zemřel při práci ve věku 71 let. Psal se rok 1971 a funkci prezidenta převzal Tubmanův dlouholetý spolupracovník William R. Tolbert. Svévolným způsobem vlády si však znepřátelil značnou část obyvatel, kteří navzdory stále bohatým nerostným zdrojům v zemi (železná ruda, zlato, diamanty a kaučuk) čím dál více strádali. Rozbuškou k masovým protestům se stal prudký nárůst cen rýže v roce 1979. Rýže se v této části světa považuje za mimořádně strategickou plodinu. O rok později provedl Liberijec s domorodými kořeny Samuel Doe vojenský puč a nechal Tolberta popravit společně s 13 vysokými důstojníky.

Jeho nástup do čela státu přivítala americká administrativa v čele s Ronaldem Reaganem, který viděl v Doeovi účinnou hráz proti šíření komunismu v regionu. V rámci strategického partnerství obdržela Libérie v následujících pěti letech od Američanů podporu 500 miliónů dolarů. Vládnoucí režim je však nepoužíval ke zvyšování životní úrovně obyvatelstva, ale k posílení represivních složek státu. Armádní i policejní jednotky byly se souhlasem americké vlády vybaveny moderními zbraněmi, jejich příslušníci dostali přidáno na platech a výrazně se rozšířily i jejich pravomoci. Doe se stal nejrepresivnějším diktátorem v historii země, když obě složky využíval především k vydírání a zastrašování obyvatelstva. Výměnou za toleranci svého režimu poskytoval Američanům námořní i letecké základny v Libérii a další výhody.

Není divu, že zámořská velmoc jasně doporučila obyvatelům Libérie, koho volit v prezidentských volbách roku 1985. Volby byly prokazatelně zfalšovány a potvrdily Doea v čele státu. O rok později spatřila světlo světa nová ústava a vůdce ozbrojené skupiny se stal formální hlavou země. Jeho režim však s postupem času ztrácel půdu pod nohama. Nakonec se stal obětí vpádu jednotek Národní vlastenecké fronty Libérie (NPFL) v čele s Charlesem Taylorem.

Charles Taylor studoval do roku 1977 ekonomii ve Spojených státech amerických. Vojenského puče v roce 1980 se zúčastnil jako seržant, o čtyři roky později však uprchl do USA. Byl podezřelý, že zpronevěřil milionové částky z veřejných financí. V USA byl pronásledován kvůli obchodu se zbraněmi a koncem 80. let minulého století se vrátil do vlasti. Vytvořil partyzánské vojsko NPFL a na Štědrý večer roku 1989 s ním podnikl vpád do země ze sousedního Pobřeží slonoviny. Jeho iniciativu otevřeně podporovali dva členové Ekonomického společenství západoafrických států (ECOWAS) – Burkina Faso a Pobřeží slonoviny. Oba tyto státy se také odmítly podílet na vyslání jednotek vojenské organizace ECOMOG (ECOWAS Monitoring Group) do postižené oblasti a upřednostňovaly mírové řešení situace.

Mírová mise v Libérii se stala vůbec prvním konfliktem, v němž sehrály aktivní úlohu jednotky Skupiny ekonomického společenství pro kontrolu příměří (ECOMOG). Idea ustavení nadnárodní vojenské síly v západní Africe se zrodila už v polovině 70. let minulého století z popudu nigerijského diktátora Ibrahima Babangidy, jenž se obával narušení stability v oblasti v případě státního převratu v některé zemi. Žádná z mezinárodních organizací ani světových velmocí totiž nejevila ochotu vyslat do západní Afriky své vojáky. Nigérie a dalších 16 států se proto v roce 1990 na summitu v Banjulu, hlavním městě Gambie, dohodly na založení nestálé vojenské organizace skládající se z vojáků jednot-

livých zemí. Nigérie doposud v rámci afrických zemí hraje úlohu jedné z nejdůležitějších vojenských diktatur se značným vlivem na dění v okolních zemích.

Vyslání zhruba dvanácti tisíc vojáků do Libérie se neobešlo bez problémů. Většina obyvatel hegemonního státu a téměř jediného sponzora akce Nigérie byla přesvědčena, že vojenský diktátor Babangida se snaží pouze pomoci svému příteli Doeovi, jehož režim se ocitl v úzkých pod tlakem Taylorovy revoluční armády. Právě díky státnímu uspořádání, jímž byla vojenská diktatura, však byl Babangida schopen vydávat dostatečné prostředky na financování tak náročné operace ve vzdálené zemi.

Během šestileté 1. občanské války (1989–1996) bylo podepsáno na dvanáct mírových dohod, žádná z nich však nevydržela v platnosti déle než několik měsíců. Několikrát podepsaná dohoda o odzbrojení se většinou dotkla pouze malé části bojujících stran. Teprve po hrozbě ECOMOG, že všichni, kteří mají u sebe zbraně, budou považováni za kriminální živly, učinila demilitarizace pokrok. Role ECOMOGu v občanské válce bývá dodnes hodnocena jako diskutabilní vzhledem k závěrečné spolupráci s jednotkami Charlese Taylora, když bylo jasné, že NPFL je nejsilnějším vojenským uskupením v zemi. Přestože Taylor nebyl ihned po válce, na rozdíl od dalších stran v konfliktu, obviněn z válečných zločinů, ani on se nevyvaroval zvěrstev, která lze těžko ospravedlnit. S oblibou využíval pro své válečné záměry jedenáctileté chlapce, jimž nejprve byly vyvražděny rodiny a z nichž mnozí byli pod vlivem tvrdých drog (barevná příloha s. III, obr. 3). Ne neprávem se Charlesu Taylorovi, který i dnes nachází mezi liberijci své obdivovatele, přezdívalo „řezník Afriky“.

Dalším sporným bodem je vysoká cena, kterou musela zejména Nigérie zaplatit za dosažení křehkého míru. Sedmiletý válečný konflikt si vyžádal životy zhruba 200 000 civilistů a stovek vojáků. Náklady ECOMOGu na operaci odhadl pozdější vládce Nigérie generál Sami Abacha na 7 miliard amerických dolarů. Mnozí z vojáků, kteří působili na území Libérie v 1. občanské válce, se vrátili zpět v rámci vojsk OSN a bylo zajímavé naslouchat srovnáním, která se stala za ta léta bojů skutečností. Nigérie zrovna nesplňuje podmínky ideálního mírotvorce. Jsou zde již delší dobu porušována lidská práva a ozbrojené jednotky jsou používány k zastrašování dělníků, etnických menšin a studentů, s čímž se ani moji kolegové příliš netajili.

Po ukončení bojů dohlíželi vojáci ECOMOGu na průběh prezidentských a parlamentních voleb v červenci 1997. Volby proběhly hladce a vítězem se stala Taylorova Národní vlastenecká strana. Voliči se údajně rozhodli pro Taylora především kvůli strachu z možného pokračování války v případě, že by Taylor nevyhrál. Nový prezident byl potvrzen ve funkci na šestileté volební období, další volby se měly odehrát v červnu 2003.

Taylor se stal prvním demokraticky zvoleným prezidentem po sedmi letech občanské války, která způsobila v zemi totální rozklad hospodářství. Podle některých zdrojů zahynulo během války 10 % obyvatel, téměř tři čtvrtiny zbývajících se staly buď uprchlíky, nebo bezdomovci. Povstalecké jednotky o celkové síle zhruba 60 000 mužů byly prý ze 30 % tvořeny dětmi. Zahraniční zadlužení země dosáhlo výše 2,7 miliardy dolarů.

Za své vlády Taylor nedokázal znatelně pozvednout životní úroveň obyvatelstva. Nezaměstnanost a negramotnost stále přesahovaly 75 %, do země proudilo minimum zahraničních investic. Namísto snahy o pozvednutí země Taylor zřejmě podporoval povstalecké jednotky v sousední Sieře Leone, kterým výměnou za diamanty poskytoval zbraně a výcvik. V té době se těmto diamantům říkalo krvavé. Při povstání v Sieře Leone, kde také působily vojáci pod hlavičkou OSN, se rebelové často uchylovali k mučení, znásilňování a únosům a tisíce obyvatel přišly o život. Na domácí scéně si Taylor počínal podobně jako jeho předchůdci. Posílené armádní jednotky využíval k zastrašování obyvatelstva a pokoušel se rozdmýchat spory mezi jednotlivými kmeny.

Nová vlna násilností propukla v roce 1999 a znamenala počátek 2. občanské války (1999–2003) (barevná příloha s. III, obr. 2). V odlehlých regionech země se zformovaly dvě povstalecké skupiny, jedna vedená ze sousední Guineje, která doposud vytváří nestabilní situaci v regionu, a druhá, která se zformovala v jihovýchodních lesnatých regionech a postupně je dokázala ovládnout, čímž odřízla Taylorův režim od důležitého zdroje příjmů. Oběma skupinám se během následujících bojů podařilo ovládnout téměř dvě třetiny území a zatlačit Taylora do Monrovie. Taylor byl navíc v roce 2001 obviněn z válečných zločinů u Speciálního soudu pro Sierru Leone a OSN uvalila na zemi hospodářské sankce. Obyvatelé země se začali s nadějí obracet k USA v očekávání, že prezident George W. Bush vyšle do země vojáky a nastolí mír a pořádek, stejně jako v Afghánistánu. Americký prezident je však zklamal – vyslání vojenské mise do bývalé „kolonie“ USA podmínil odchodem Charlese Taylora ze země.

Západoafrické společenství však již nemělo dostatek prostředků na vyslání další mírové mise. Jednotky ECOMOG zasahovaly od liberijského dobrodružství ve třech dalších státech (Sierra Leone, Guinea-Bissau, Pobřeží slonoviny) a zároveň operovaly v Demokratické republice Kongo. Situace se stala neudržitelnou i pro Taylora, který 18. srpna 2003 odjel na mírová jednání s představiteli povstalců do

ghanské Akkry. Povstalecké jednotky mezitím obklíčily hlavní město Monrovii a odřízly jeho obyvatele od únikových cest. V kritické situaci byli uprchlíci z okolí města odsouzeni k přežití na fotbalovém stadionu s minimem vody a jídla.

Za této situace, kdy téměř celá země byla v rukou nekontrolovatelných skupin a podléhala intenzivnímu plenění, již doufali v mezinárodní vojenskou a humanitární pomoc všichni (barevná příloha s. III, obr. 4).

Role OSN v řešení konfliktu

„Jsme ve zvláštní situaci. V této zemi se nedaří uzavřít příměří, ale obě bojující strany žádají příchod mezinárodních sil a čeká na ně i obyvatelstvo," charakterizoval situaci generální tajemník OSN Kofi Annan, který se zasláním dopisu zasloužil o projednání případu v Radě bezpečnosti OSN.

Teprve 31. července 2003 USA předložily v Radě bezpečnosti OSN návrh rezoluce, která počítala s rozmístěním 5000 vojáků na území země. Dva tisíce z nich měli být Američané. O dva dny později byl návrh rezoluce schválen s tím, že jednotky umožní ustavení přechodné vlády, kterou povede Taylorův někdejší zástupce a v současnosti uprchlík Moses Blah. Ten se vzdá mandátu, jakmile bude ustavena nová vláda, která přivede zemi k regulérním volbám. Předání moci bylo naplánováno na 1. října 2003. Charles Taylor se po několikerém odkladu vzdal funkce prezidenta 11. srpna 2003 a odešel do nabízeného exilu v Nigérii. Boje v ulicích Monrovie ani ve zbytku země však neutichly, protože povstalci neuznávali ani přechodný kabinet Mosese Blaha. Vzhledem k Taylorově nepřítomnosti se však Američané ani Spojené národy již nebránili vojenské intervenci, takže o tři dny později přistálo na letišti v Monrovii letadlo s prvními 200 příslušníky pozemních sborů USA. Jejich úkolem bylo zajistit bezpečný příchod jednotek ECOWASu do Libérie (ECOMIL) z Nigérie. Tyto jednotky usilovaly především o bezpečné dodání humanitární pomoci do nejvíce postižených oblastí. Nad předáním pomoci dohlíželo také na 2300 příslušníků amerického námořnictva na třech bitevních lodích, které se prezident Bush rozhodl stáhnout do oblasti z prostoru Afrického rohu (Somálský poloostrov).

S pomocí mezinárodních vojsk se podařilo zvládnout situaci v okolí hlavního města a zorganizovat svobodný výběr nového prezidenta, který vedl zemi do voleb v roce 2005. Zvítězil obchodník bez politických zkušeností Gyude Bryant, jenž byl ze tří hlavních kandidátů nejméně politicky vyhraněný a získal si sympatie Liberijců díky svému setrvání v zemi během války. Bryantův kabinet se slavnostně ujal svého mandátu 14. října 2003.

Oficiální ukončení občanské války v Libérii se datuje k 10. říjnu 2003 (někdy bývá uváděno také 18. 8. 2003, kdy byla podepsána mírová smlouva v ghanské Akkře), kdy přes 3500 vojáků západoafrického vojenského uskupení ECOMIL zahájilo v této zemi mírovou misi OSN.

Dne 28. března 2006 se Taylor pokusil uprchnout do Kamerunu, ale byl zadržen bezpečnostními silami ve městě Gamboru na nigerijské straně hranic. Dne 29. března 2006 byl Taylor vydán z Nigérie do Sierra Leone, kde byl obviněn tribunálem pro válečné zločiny. Ve Freetownu, hlavním městě Sierra Leone, byl Charles Taylor souzen před zvláštním soudem pro Sierru Leone. Po delším rozvažování rozhodla 16. června 2006 Rada bezpečnosti o přenesení soudu do nizozemského Haagu. Taylor je umístěn v haagské věznici pro válečné zločince. Soudní přelíčení se koná v Haagu z důvodu bezpečnosti. Taylor je obviněn ze zločinů proti lidskosti, porušení Ženevských konvencí a dalšímu vážnému porušování mezinárodních lidských práv.

S jednotkami Mise Spojených národů v Libérii (UNMIL), které zajišťovaly mír, uspořádala Libérie úspěšné prezidentské volby na sklonku roku 2005, v nichž zvítězila Ellen Johnson-Sirleaf, vystudovaná ekonomka z Harvardu, jinak také „železná lady Harvardu". První africká prezidentka má těžký úkol, zatím si ale nevede špatně. Snaží se bojovat s vysokou korupcí a ohromující nezaměstnaností, která přesahuje 80 %. Spolu s mezinárodními vládními i nevládními organizacemi pomalu zlepšuje životní úroveň obyvatel své země (barevná příloha s. III, obr. 6).

Závěr

Není lehké v několika větách shrnout vše podstatné a ze svého úhlu pohledu nastínit složitost historických pochodů a dějů, které se dějí pod vnějším vlivem a zároveň mají vliv na své okolí. Neměli bychom se obracet zády k tomu, co se kolem nás děje, protože někdy něco mnohem vzdálenějšího může mít velký vliv i na nás samotné. Sama za sebe si dovolím vyjádřit přání míru a stability v „horké" západní Africe, protože o to méně problémů budeme muset řešit v budoucnosti.

Poznámka: Válečné fotografie jsou převzaty z archívu Týmu 2 vojenských pozorovatelů mise UNMIL s dislokací v Kakatě.

Korespondence: Kpt. MUDr. Martina Pokorná
Ústřední vojenský zdravotní ústav
U Vojenské nemocnice 1200
169 02 Praha 69
e-mail: poko-dobi@seznam.cz

Do redakce došlo 4. 2. 2009